

უკორელატო რთული ქვეწყობილი წინადადების სწავლება

კორელაციანი რთული ქვეწყობილი წინადადებასთან ერთად საინტერესოა, უკორელატო რთული ქვეწყობილი წინადადების სწავლებაც.

სკოლებში რთული წინადადების სწავლებისას ყურადღება მაინც მახვილ-დება სამ საკითხზე: 1. რთული თანწყობილი და რთული ქვეწყობილი წინადადე-ბების გამიჯვნა; 2. რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში მთავარი და დამოკიდებული წინადადებების ამოცნობასა და 3. დამოკიდებული წინადადების სახეების განსაზღვრაზე. ფუნქციით მხოლოდ კორელაციან (ქვემდებარული, დამატებითი, განსაზღვრებითი, გარემოებითი და შემასმენლური) წინადადებებზეა ყურადღება გამახვილებული. არ არის ცალკე განხილული უკორელატო (პირობითი, დათმობითი, შედეგობითი და მთავრის მიმართი) დამოკიდებული წინადადებები.

როცა ქვეწყობილ წინადადებას ვაცნობთ მოსწავლეს, აქცენტი გადაგვაქვს გარეგან (კორელატი-მთავარში, კავშირი/საკავშირებელი სიტყვა-დამოკიდებულში) და შინაგან (კითხვის დასმა და დაქვემდებარებითი დამოკიდებულება) ნიშნებზე. აქვე განიხილება ისეთი კონსტრუქციებიც, როცა მთავარში კორელატი არაა წარმოდგენილი და დამოკიდებულში კავშირი ან საკავშირებელი სიტყვა, თუმცა იგულისხმება და მათი აღდგენა მარტივია. მაგალითად: ვისაც ხალხი არ ჰყავს, (იმას) არც ღმერთი გააჩნია (რობაქ., 60); „ალბათ გაგიგონია (1), (რომ) კარგი ცხენი მათრახს არ დაირტყამსო (2)..., თუმცა ჩვენ ვგულისხმობთ იმ ტიპის ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციებს, რომლებშიც კორელატი არც არის და არც იგულისხმება. როცა მოსწავლეს ქვეწყობილ წინადადებაში ხელჩასაჭიდი სწორედ კორელატი აქვს, უჭირთ უკორელატო წინადადებების ფუნქციის ამოცნობა, იწყებენ კითხვის მორგებას მთავარ კომპონენტზე და შესაბამისად კორელატის აღდგენას, თუმცა ვერ ახერხებენ, რაც იწვევს გაუგებრობას. ამიტომ ვფიქრობთ, უკორელატო წინადადე-ბები ერთ ჭრილში განვიხილოთ, რომელთაც მთავრის მიმართი დამოკიდებული წინადადებები ვუწოდოთ, რადგან ამ ტიპის დამოკიდებული წინადადებები მიემართებიან მთავარს და არა მის რომელიმე წევრს (კორელატს). ამ ტიპის წინადა-დებებს ბევრი საერთო დაეძებნებათ თანწყობილ წინადადებასთან. ესენია: შედეგო-ბითი, დათმობითი და დასკვნით-შეფასებითი (მთავრის მიმართი დამოკიდებული) წინადადებანი. მათ გვერდითაა პირობითი დამოკიდებულიც, რადგან უკორე-ლატოა, მაგრამ იგი მიუგებს კითხვებზე: რა შემთხვევაში? რა პირობებში? მაგალითად: თუ დაბრუნდა, ყველაფერი ძველებურად იქნება; ხალხს რწმენა დაუბრუნდება, თუ ამ საქმეს გამოიძიებენ...

ეს წინადადებები ახლოს დგას გარემოებით (დროის გარემოებით) დამოკი-დებულთან, ამიტომ პირობითი დამოკიდებული წინადადება შეიძლება ცალკე სახედ გამოიყოს გარემოებით დამოკიდებულთა ჯგუფში. რაც შეეხება დანარჩენ სამ ჯგუფს (შედეგობითს, დათმობითსა და დასკვნით-შეფასებითს (მთავრის მიმართს), ისინი შეიძლება ერთად განვიხილოთ, რადგან მათ ბევრი აქვთ საერთო.

ტრადიციულად, შედეგობითა დამოკიდებული წინადადება, რომელიც გვიჩვენებს შედეგს იმისას, რაც მთავარშია ნათქვამი [2 :388]. შედეგობითი დამოკიდებული წინადადების პოზიცია მყარია, ის ყოველთვის მოსდევს მთავარს. მიზეზი მოცემულია მთავარში და შედეგი – დამოკიდებულში.

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია: „შედეგობითი დამოკიდებული წინადადების შემცველი რთული ქვეწყობილი წინადადება სინონიმურია ისეთი რთული თანწყობილი წინადადებისა, რომლის მეორე ნაწილსაც იწყებს ზმნიზედა „ამიტომ“ ან „ამის გამო“ [2:249]. ავიღოთ წინადადებები და შევადაროთ: ამოვარდა საშინელი ქარი, **რის გამოც** ხე წაიქცა // ამოვარდა საშინელი ქარი **და** ხე წაიქცა; ყველა მოვიდა, **ასე რომ** შეგვიძლია წავიდეთ. // ყველა მოვიდა **და** შეგვიძლია წავიდეთ;

მაგალითებიდან ნათლად ჩანს, რომ ამ წინადადებათა შემადგენელი ნაწილე-ბი, შინაარსობრივი დამოუკიდებლობის თვალსაზრისით, თითქმის თანასწორუფ-ლებიანია. მაგ.: ამოვარდა საშინელი ქარი / (რის გამოც) ხე წაიქცა; ყველა მოვიდა / (ასე რომ) შეგვიძლია წავიდეთ...

თუკი კითხვის დასმის ხერხს მოვიშველიებთ, დავინახავთ, რომ პირველ კომპონენტს (მთავარს) კითხვა არ დაესმის, სამაგიეროდ, მეორე კომპონენტს (დამოკიდებულს) დაესმის. რატომ დამაგვიანდა გაკვეთილზე? – **რადგანაც** ავტობუსი არ მოვიდა... გაჩნდა საკავშირებელი სიტყვა – რადგანაც.

უ. ყორღანაშვილი ერთ–ერთ სტატიაში აღნიშნავს, რომ: „პასუხის გაცემისას, დამოკიდებულად მისაჩნევი წინადადება გაიჩენს კავშირს, ძირითადად, „რად-განაც“. მიზეზის გადმომცემელ წინადადებას მივიჩნევთ რა დამოკიდებულად, პოტენციურად არსებული ეს კავშირიც მასთან ივარაუდება. და ამ ტიპის წინადა-დება უნდა განვიხილოთ არა ცალკე სახე დამოკიდებული წინადადებისა, არამედ, მიზეზის გარემოებით დამოკიდებულ წინადადებათა ჯგუფში, როგორც ერთ–ერთი სახე, ვარიანტი, რომელიც განსხვავებული ფორმით იწარმოება“ [6: 134–137].

აღნიშნული მსჯელობა ნამდვილად ანგარიშგასაწევია, მაგრამ „რის გამო“, „ასე რომ“... კავშირიანი წინადადებები ხომ რეალურად არსებობს. წინადადებათა ტიპის შეცვლა და გადაკეთება შეიძლება, მაგრამ ჩვენ სწორედ კონკრეტული კონსტრუქციის წინადადებაზე ვსაუბრობთ. ამას ცოტა სხვაგვარი ახსნა სჭირდება.

სტრუქტურულად შედეგობითი დამოკიდებული წინადადების მსგავსია, აგრეთვე, დათმობითი და მთავრის მიმართი დამოკიდებული წინადადებანიც.

დათმობითია დამოკიდებული წინადადება, რომლის მიხედვითაც არ არის მოსალოდნელი ის, რაზედაც მთავარ წინადადებაშია ლაპარაკი [2: 395].

დათმობითი დამოკიდებული წინადადება გამოხატავს ისეთ მოვლენებს, რომლის განხორციელება მთავარი წინადადების მიხედვით არ არის მოსალოდნელი, მაგრამ მაინც სრულდება [ქეგლ, 1990: 371]. დათმობით დამოკიდებულ წინადადებაში ორი ჯგუფი გამოიყოფა: პირველისთვის დამახასიათებელია ზმნის თხრობითი კილოს ფორმები და გადმოგვცემს რეალურად არსებულ შემაფერხებელ პირობას, მეორისთვის დამახასიათებელია კავშირებითი კილოს ფორმები და გადმოგვცემს შესაძლებელ დაშვებას ისეთი პირობისას, რომელიც ჩვეულებრივ ზღვარდაუფე-ბელია, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ის მაინც ვერ დააბრკოლებს იმ მოქმედების შესრულებას, რაზედაც მთავარ წინადადებაშია ლაპარაკი. სტრუქტურულად უფრო საინტერესო პირველი ჯგუფია.

დათმობით დამოკიდებულ წინადადებაში მთავარი წინადადების გამომრი-ცხველი პირობაა ნაჩვენები. საენათმეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ სწორედ ამის მიხედვით, დათმობითი დამოკიდებული წინადა-დება გარკვეულად ემსგავსება პირობითს— ორივე მათგანი პირობას გამოხატავს, მაგრამ ამ პირობისადმი მთავარ კომპონენტში გადმოცემული ამბის მიმართება სხვადასხვაგვარია. კერძოდ: როცა დამოკიდებული წინადადება პირობითია, მთავარში ამ პირობის შესაბამისი მოქმედებაა გადმოცემული, ხოლო, როცა დამოკიდებული დათმობითია, მთავარში გადმოცემული ამბავი უპირისპირდება დამოკიდებულთა წარმოდგენილ პირობას [2:395;5:275;1:256]. მართალია, დათმობითი და პირობითი დამოკიდებული წინადადებები თითქოსდა გვანან ერთმანეთს, მაგრამ მათ შორის არის განსხვავება, რომელიც დამოკიდებული წინადადებისთვისაა დამახასიათებელი, ანუ რა ტიპისაა დამოკიდებული წინადადება, შესაბამისად ის ფუნქცია არის გამოხატული დამოკიდებულ კომპონენტში. მაგალითად, თუ დათმობითია, დამოკიდებულში დათმობაა გამოკვეთილი და თუ პირობითია, დამოკიდებულში პირობაა წარმოდგენილი. დათმობითი დამოკიდებული წინადადება უფრო ახლოს ისეთ რთულ თანწყობილ წინადადებასთანაა, რომელიც აზრობრივი მიმართების თვალსაზრისით მოქმედების მიზეზ—შედეგობრიობას, დაპირისპირებულობას გამოხატავს. მათ შორის, ხშირად, განსხვავებას მხოლოდ მაქვემდებარებელი კავშირი (თუმცა) ქმნის. მაგალითად: ფუტკარი თავგანწირვით დასდევდა სინათლის ნაკადს, მაგრამ ყველგან ცივი მინა ელობებოდა (ონაშვ., 49) (თანწყ.) // **თუმცა** ფუტკარი თავგანწირვით დასდევდა სინათლის ნაკადს, მაგრამ ყველგან ცივი მინა ელობებოდა (დათმობითი); ღამე იყო, მაგრამ ქუჩაში მაინც ირეოდა ხალხი (იქვე) (თანწყ.)//**თუმცა** ღამე იყო, მაგრამ ქუჩაში მაინც ირეოდა ხალხი (დათმობითი); შავ ცხენზე აფორთხდა თაჯი, მაგრამ ძმამ სადავე არ დაანება (იოს.,158) (თანწყ.) // **თუმცა** შავ ცხენზე აფორთხდა თაჯი, მაგრამ ძმამ სადავე არ დაანება (დათმობითი); ყველაფერს თვითონ აკეთებდა, მაგრამ მაინც ღარიბად ვცხოვრობდით (ვაჟა, 300) (თანწყ.) // **თუმცა** ყველაფერს თვითონ აკეთებდა, მაგრამ მაინც ღარიბად ვცხოვრობდით (დათმობითი); ხარჯიხვი ახლოს არ მიმიშვებს, მაგრამ მე მას მაინც მივეპარები (ფანჯ.,85) (თანწყ.)// **თუმცა** ხარჯიხვი ახლოს არ მიმიშვებს, მაგრამ მე მას მაინც მივეპარები (დათმობითი)... ამ ტიპის რთული ქვეწყობილი წინადადება იმითაც უახლოვდება თანწყობილს, რომ მასში გვხვდება მაპირისპირებელი კავშირი, ამიტომაც უწოდეს მას ქვეწყობილ – თანწყობილი: სტრუქტურულად – თანწყობილი, ლოგიკურად – ქვეწყობილი [2: 396].

რაც შეეხება მთავრის მიმართ დამოკიდებულ წინადადებას, გამოხატავს მთქმელის შენიშვნას, შეფასებას ან დასკვნას იმ მოქმედებისა, რომელიც მთავარშია მოცემული [2:401]. ამ ტიპის წინადადებაში ბევრი რამ დასაზუსტებელია. პირველ რიგში ტერმინი, რომლის შესახებ არაერთხელ გამოითქვა აზრი ქართულ ენათმეცნიერებაში და აღინიშნა, რომ ძალზედ პირობითია, რადგან მთელ მთავარ წინადადებას სხვა ტიპის დამოკიდებულებაც მიემართება. რატომ არ შეიძლება ამ ტიპის წინადადებასაც დაერქვას სახელი, კერძოდ, შეფასებით-დასკვ-ნითი, რადგანაც მთქმელის შეფასებას, დასკვნას გამოხატავს და მთავარი, ისიც, როგორც შედეგობითი და დათმობითი დამოკიდებული წინადადებანი, რთული თანწყობი-ლი წინადადებისგან მიიღება, განსხვავება აქაც მაერთებელ (კერძოდ, მაჯგუფებელ) და მაქვემდებარებელ კავშირებშია [3:67:68]. მაგალითად: ცა ელვამ გაანათა, **რაც** ნიშანი იყო ავდრისა; //ცა ელვამ გაანათა (**და**) ეს ნიშანი იყო ავდრისა; სამოგზაუროდ წასვლის ამბავი გავიგე, **რამაც** ძალიან გამახარა // სამოგზაუროდ წასვლის ამბავი გავიგე (**და**) **ამან** ძალიან გამახარა...

შეიძლება ვთქვათ, რომ ქართულში გამოიყოფა დამოკიდებულ წინადადებათა ერთი ჯგუფი, რომელიც მიღებულია თანწყობილ წინადადებათაგან კავშირის შევცვლის (ან ჩართვის) გზით, სხვა ცვლილება არ ხდება, ამიტომაც არის, რომ ამ ტიპის რთულ ქვეწყობილ წინადადებაებში დაქვემდებარება სუსტადაა გამოხატული, არ არის წარმოდგენილი კორელატი და არ დაესმის კითხვა.

აქვე გასათვალისწინებელია აზრობრივი მიმართება თანწყობილი წინადადებათა კომპონენტებს შორის. კერძოდ: 1. თუ რთულ თანწყობილ წინადადებაში მოქმედებათა თანამიმდევრობაა გამოხატული და მაჯგუფებელ კავშირს („და“) შევცვლით მაქვემდებარებელი (რთული) კავშირით (ასე რომ, რის გამო, ისე რომ...), მივიღებთ შედეგობით დამოკიდებულ წინადადებას: გამეცინა, **რის გამოც** დავისაჯე // გამეცინა **და** დავისაჯე...; თუ მაჯგუფებელ კავშირს („და“) შევცვლით წევრ – კავშირით (მიმართებითი ნაცვალსახელით) „რაც“, და დავურთავთ ჩვენებით ნაცვალსახელს („ეს“) – მივიღებთ მთავრის მიმართ დამოკიდებულ წინადადებას: თითიდან უნებურად წამვრა საქორწინო ბეჭედი, **რაც** ცუდის მომასწაველი იყო // თითიდან უნებურად წამვრა საქორწინო ბეჭედი **და ეს** ცუდის მომასწაველი იყო...;

2. თუ თანწყობილ წინადადებაში მოქმედებათა დაპირისპირებულობაა გამოხატული, პირველ კომპონენტზე „თუმცა“ კავშირის დართვით მივიღებთ დათმობით დამოკიდებულ წინადადებას: ცხელოდა, მაგრამ მაინც თბილად მეცვა // **თუმცა** ცხელოდა, მაგრამ მაინც თბილად მეცვა...

ვფიქრობთ, ეს საკმარისი მიზეზია, რომ შედეგობითი, დათმობითი და მთავრის მიმართი წინადადებები მივიჩნიოთ პარატაქსულ კონსტრუქციათაგან წარმოებულ, მეორეულ მოვლენად, რომლებმაც ბოლომდე ვერ შეძლეს ქვეწყობილი წინადადების ფუნქციების სრულყოფა და მხოლოდ გარეგნულად, ფორმოზრივად დაემსგავსენ მას. ამიტომ აუცილებელია მათი ცალკე ჯგუფად გამოყოფა, როგორც თანწყობილი წინადადების გართულებული სახე, რომელიც ფუნქციურ–სემანტიკურად თანწყობილია, ფორმით – ქვეწყობილი. მართალია, ისინი არ არიან სინტაქსურად ტოლძალოვანი ქვემდებარული, დამატებითი, განსაზღვრებითი და გარემოებითი დამოკიდებული წინადადებებისა. განსხვავდებიან სინტაქსურ წევრ–თა ფუნქციური კლასიფიკაციით, მაგრამ მათი გაერთიანება შეიძლება მთავრის მიმართ დამოკიდებულ წინადადებათა ჯგუფში, რომლის დამოკიდებული კომპონენტი საზღვრავს და აზუსტებს მთავარ წინადადებას აზრობრივად.

შემოკლებათა განმარტებანი:

1. ვაჟა - ვაჟა-ფშაველა, რჩეული, თბ., 1953.
2. იოს. - ი. იოსელიანი, რჩეული თხზ. სამ ტომად, ტ. II, თბილისი, 1991.
3. ფანჯ. - გ. ფანჯიკიძე, რჩეული თხზ. სამ ტომად, ტ. I, მოთხრობები, რომანები, თბილისი, 1986.

ლიტერატურა:

1. დავითიანი: 1973: - ა. დავითიანი, ქართული ენის სინტაქსი, თბილისი.
2. კვაჭაძე: 19883: - ლ. კვაჭაძე, ქართული ენის სინტაქსი, თბილისი.
3. ფარტენაძე, 2015: - ნ.ფარტენაძე, დამოკიდებულ წინადადებათა ერთი ჯგუფის კვალიფიკაციისათვის ქართულში. იაკობ გოგებაშვილისადმი მიძღვნილი მესამე საერთაშორისო კონფერენციის მასალები. გამომცემლობა „ჯეოპრინტი“, თბილისი.

4. ქეგელი, 1990: – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული, თბილისი.
5. ფეიქრიშვილი, 1996: - ჟ. ფეიქრიშვილი, ქართული ენის სინტაქსი, ქუთაისი.
6. ყორღანაშვილი, 1985: - უ. ყორღანაშვილი, ერთი ტიპის ქვეწყობილი წინადადების გაგებისათვის: ქელს, №1–2.
7. ყორღანაშვილი, 1987: - უ. ყორღანაშვილი, კვლავ ერთი ტიპის ქვეწყობილი წინადადების გაგებისათვის: ქელს, №1–4.

Nino Gabechava
Shota Rustaveli State University
Batumi, Georgia

Teaching of uncorrelated compound sentences

Abstract

Sentences with consequence, concessional and (evaluative) towards the main sentence we consider as a secondary events derived from parataxic constructions, which could not fulfill the functions of the subordinate sentence and only resembled it in appearance and form. Therefore, they should be separated into a separate group, as a complicated form of a coherent sentence, which is functionally-semantically coherent, in form - sub-structured. It is clear that they are not syntactically equivalent, additional, definite and circumstantial clauses. They are different to the functional classification of syntactic members, but we can combined them into a group of clauses dependent on the principal. This component limits and specifies the main sentence meaningfully.